

Glador och kärrhökar på Mäläröarna

Jan Björk & Bertil Dolk

Här behandlar vi tre arter glador samt fyra arter kärrhökar. Av de beskrivna arterna, häckar två av gladorna samt tre av kärrhökarna regelbundet inom landets gränser. Bara den bruna kärrhöken är regelbunden häckare i kommunen. De övriga arterna har vi möjlighet att se på sträcket eller som sällsynta gäster.

Den **bruna gladan** har funnits i Sverige som kringströvande och tillfälligt uppträdande gäst med sporadiska häckningar. Redan i slutet av 1600-talet omnämns den av Olof Rudbeck. Det första säkra fyndet kommer från Södermanland så sent som 1867 och den första kända häckningen är från Snogeholmsjön i Skåne, där arten häckade under några år i mitten av 1910-talet samt i mitten av 1930- och början av 1940-talet. Rykten talar om en liten skånsk stam under 1960- och 1970-talet och det finns en säkerställd häckning i Fyledalen 1960. 1955 häckade arten sydväst om Kalix i Norrbotten. Ytterligare några häckningar genomfördes i Kalixområdet fram till slutet av 1950-talet. Under senare delen av 1900-talet har antalet observationer stadigt ökat till uppemot 100-talet individer årligen främst i södra Sverige och framförallt då i Skåne.

Den **röda gladan** var ända fram till mitten av 1800-talet en mycket vanlig fågel i södra Sveriges slättbygder, ända upp till Gästrikland. Dock minskade arten kraftigt under senare delen av 1800-talet och i början av 1900-talet. För att undvika en total kollaps fridlystes arten 1919. Under 1950-talet förekom den endast i Skåne, Småland och inom ett mindre område i Södermanland. En ytterligare tillbakagång, beroende främst på miljögifter och en ändrad markanvändning inom jordbruket, ledde till en katastrofal situation för den röda gladan under 1960-talet. Blott ett fåtal par lyckades hålla sig kvar i Småland fram till ca 1970 men försvann sedan. På senare år har försök till återetablering gjorts i Småland och Blekinge efter 35-50 års frånvaro.

I Europa har vi även den **svartvingade gladan**, närmast häckande i Spanien, Portugal

och sydvästra Frankrike. Denna rara fågel noterades som ny art för landet så sent som i slutet av april 2004. Tidigare har endast en observation gjorts i Norden och det var i Danmark i slutet av mars 1998.

Linné beskrev den **bruna kärrhöken** redan 1731. Under början och mitten av 1800-talet verkar den ha förekommit allmänt från Skåne till Norduppland, alltså ungefär som i dag. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet minskade arten kraftigt på grund av utdiknings- och sjösänkingsarbeten och detta, tillsammans med en allmän rovdjursförföljelse, knäckte arten. 1917 fanns endast tre kända häckningslokaler kvar, vilket ledde till fridlysning 1919. I slutet av 1940-talet uppskattades beståndet i Sverige till ungefär 100 par, 1958 ca 150 par och 1969 närmare 200 par. Under tidigt 1970-tal fördubblades antalet häckande par och 1979 häckade minst 510 par i Sverige. Ökningen har sedan fortsatt fram till slutet av 1990-talet tack vare minskad illegal jakt och en lägre biocidbelastning.

Den **blå kärrhöken** omnämns första gången under sent 1700-tal och verkar under 1800-talet ha haft ungefär samma nordliga utbredning som i dag. Det finns ytterst lite beskrivet i litteraturen om hur pass vanlig den var. Inte ens vid fridlysningen 1919 finns några uppgifter om artens status att tillgå. Den häckade vid Oset i Närke 1860 samt 1918–1919 och vid Mosjön 1919–1930. Den var en karaktärsfågel runt Kvismaren 1919–1962, då mellan 3 och 6 par häckade där årligen. Rekordet sattes 1931 då 11 par häckade. Slutåret 1962 häckade 3 par vid Kvismaren. Sedan försvann arten mycket plötsligt och 1963 sågs endast en ensam hona. Det

Foto Patrik Engström

Brun kärrhökhanne vid Svartsjövik

verkar även ha skett en tillbakagång i Västerbottens och Norrbottens kustland under 1950- och 1960-talet.

Det finns fossila järnåldersfynd av **ängshök** vid Eketorp på södra Öland. Det är alltså möjligt att den häckat där redan på den tiden. Från att under 1800-talet långsamt ha spridit sig norrut, genom Tyskland, häckade ängshöken för första gången i Danmark 1892. I Sverige fick vi vänta ända till 1923, innan den första häckningen kunde konstateras vid Kvismaren. Tidiga fynd utgjordes av ungfåglar som sköts i Skåne 1839, 1841 och 1852. Det finns även rapporter från Gotland om ängshökar under åren 1832-1840. Under 1930-talet rapporterades flera häckningar från Skåne, bland annat från Kristianstad. Tyvärr försvann arten långsamt från Skåne under 1940- och 1950-talen, samtidigt som den började etablera sig på Öland, där den häckade första gången 1942. Under 1960-talet hade antalet häckande par stigit till drygt 15 och 1982 kände man till 46 häckningar på Öland. Antalet par vid en in-ventering 1996 var fortfarande höga 45 par

medan man år 2004 bara kunde räkna in 31 par, en minskning alltså på 25–30 %.

Stäpphöken påträffas årligen i Sverige. Fram till och med 1997 hade 234 fåglar observerats, varav 10 under 1800-talet. 1952 uppträdde den invasionsartat, vilket ledde till 2 häckningar på Gotland och 3–4 på Öland. Möjliga häckningar av stäpphök har rapporterats från Mörkö 1923, i Uppland 1927 och 1944 samt i Skåne 1962.

Brun glada – *Milvus migrans*

Den bruna gladan är kanske den talrikaste rovfågeln i världen med utbredning i de tempererade delarna av Europa och Asien. Dessutom är den etablerad i nästan hela Afrika och i Australien och den är även allmän i Centraleuropa. Den är dock mindre vanlig i norra Skandinavien och saknas helt på Brittiska öarna. I Sverige häckar den bruna gladan endast tillfälligt och ganska sällsynt. Vid flera tillfällen har den även hybridiserat med den röda gladan t.ex. i Skåne under 6 år med 13 ungar som resultat. Dessutom har en skånsk hybridglada under flera år häckat framgångsrikt tillsammans

med en röd glada. Fåglar som häckar i södra Sverige kommer förmodligen ursprungligen från Tyskland (3 000 par) eller Polen (500 par) medan norrländshäckarna troligtvis härstammar från den ryska populationen.

Till skillnad från norrländska brunglador, vilka helst häckar i djup sammanhängande barrskog långt från mänsklig bebyggelse, finner man ofta den sydliga brungladans häckningar i högstammig lövskog, gärna nära mänsklig bebyggelse. Den bruna gladan är allätare men dess

Foto Stefan Hage

Brun glada

matsedel innehåller påfallande ofta fisk. Den bygger därför gärna sitt stora risbo i ett kraftigt träd 8-15 m över marken i närheten av större vattendrag, sjöar eller andra våtmarker. Där arten uppträder allmänt kan den ofta häcka kolonivis, samt även livnära sig på avfall på soptippar när den häckar i närheten av mänsklig bebyggelse.

Den bruna gladan kan förväxlas med bruna kärrhöken alternativt släktingen röd glada, men en grunt kluven stjärt kan utesluta rödglada. Man kan dessutom skilja dessa båda arter åt genom att den bruna gladan är betydligt dif-

fusare i färgteckningen såväl på översidan som undertill, där den dock liksom sin röda släkting kan artbestämmas tack vare det ljusa "fönster" som bildas av ljusa handpennebaser. Svårare kan det vara att utesluta den bruna kärrhöken om ljusförhållandena är dåliga och stjärtpen-norna slitna, så att ingen eller en mycket grunt kluven stjärt syns. Likaså kan en sittande brun glada, eftersom den inte har så stora kontraster i dräkten, mycket lätt förväxlas med en vråk. Båda föräldrarna ruvar de 2-3 brunaktiga äggen i drygt 1 månad, ytterligare 40-45 dygn senare är ungarna flygga. På Mäläröarna har den bruna gladan endast setts sporadiskt. En tidig observation, inlagd i fågelrapporteringsystemet Svalan, härrör sig från maj 1968 vid Menhammar. Senare har brungladan setts i Tappströmsområdet vid enstaka tillfällen i juni 1980, i slutet av maj 1992 och juni 2001. Även från Lovöns mastområde har den rapporterats som tidig höstobservation i september 2001. Vid Adelsö kyrka har arten setts en dag tidigt i juli 2003. Den senaste observationen, som vi känner till, härrör sig från Kumla på Svartsjölandet 2004. Vi får fortsätta att hålla ögonen öppna, så att vi får fler och kanske tätare observationer på Mäläröarna.

Röd glada – *Milvus milvus*

Den röda gladan, som i motsats till sin bruna släkting är betydligt mindre spridd över världen, har etablerat sig betydligt lättare i Sverige. Den är begränsad i sitt utbredningsområde till i huvudsak Nordafrika och Centraleuropa bort mot Polen och Vitryssland. Den svenska populationen har mer och mer etablerat sig som en stann- och strykfågel sedan slutet av 1950-talet, då man började använda slakteriavfall som jordförbättringsmedel, vilket gett arten en lättillgänglig födoresurs vintertid. Under 1980- och 1990-talen har den röda gladan ökat kraftigt

framförallt i Skåne. Men den sprider sig sakta över Sydsverige med ett häckande par så långt norrut som Uppland. Från att ha häckat med mindre än 50 par i början av 1970-talet har den svenska populationen ökat till mer än 800 par i slutet av 1990-talet. Arten gynnas av stora sammanhängande öppna marker, gärna med fuktiga ängsmarker och sjöar i området. Liksom sin släkting bruna gladan, smyckar den röda gladan gärna sitt bo, men föredrar att häcka i större eller mindre, helst högstammiga dungar med inslag

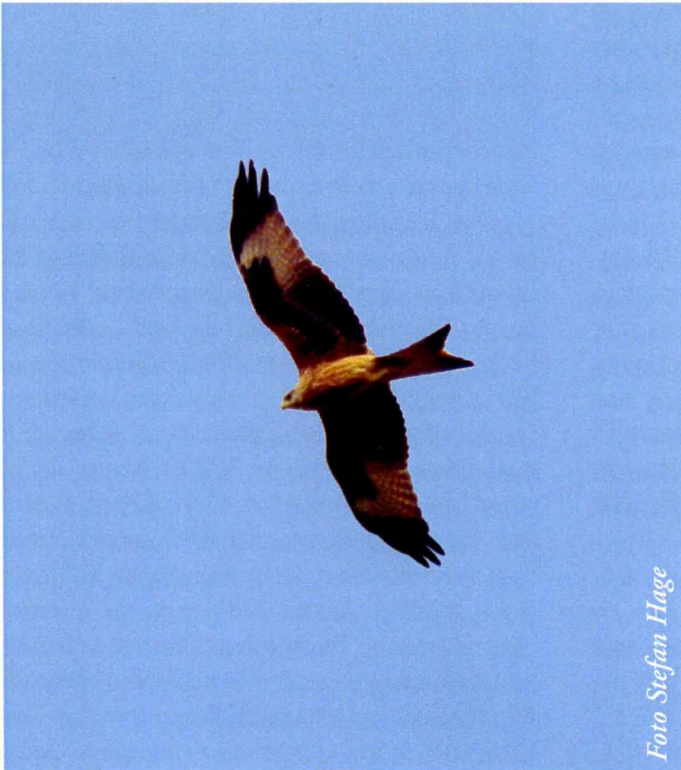

Foto Stefan Hage

Röd glada

av bok. Häckningar i mer sammanhängande skog är sällsynta.

Röda gladan är en medelstor, slank, rödbrun rovfågel med en djupt kluven stjärt, som vrids fram och åter då fågeln glidflyger med kupade vingar, omväxlande med långsamma elastiska vingslag. Även om unga rödglador inte har en så djupt kluven stjärt och inte är lika distinkt färgade som de vuxna, är dessa ändå långt ifrån så kontrastlösa som den bruna gladan. Kullen består vanligen av 3 vitaktiga ägg som ruvas av honan i 28-32 dygn och ungarna blir flygfärdiga

efter ytterligare 40-50 dygn. Endast två observationer av röd glada är kända av oss. Båda dessa är rapporterade från Svartsjövikens under samma år, nämligen 2003. Den ena rapporterades sent i april och den andra i mitten av september. Vem vet, kanske du kan bli den som upptäcker röd glada nummer tre på öarna.

Svartvingad glada – *Elanus caeruleus*

Den svartvingade gladan är en mycket vacker stålgrå glada med svarta täckare och vitt huvud,

med svart mask samt en ljus nästan vit undersida med svarta handpennor. Den är ungefär hälften så stor som den röda gladan, kretsar med v-ställda vingar och ryttlar regelbundet. Den är i huvudsak en stannfågel som häckar i savannlandskap i Afrika, Indien och Sydostasien samt i Europa på Iberiska halvön. En vilsekommen Svartvingad glada orsakade därför en viss uppståndelse när den upptäcktes i närheten av Varberg i april 2004.

Brun kärrhök – *Circus aeruginosus*

Brun kärrhök, eller brunhök i dagligt tal, har en utbredning som sträcker sig över större delen av Gamla världen med totalt sju raser. Nominatrasen finns i Europa och Asien ända bort mot Mongoliet och med ytterligare raser i Östra Asien, Australien, Nya Zeeland samt på Madagaskar och på många öar i Stilla havet. I Europa ligger tyngdpunkten av beståndet i

den östra delen. Våra svenska brunhök flyttar till Medelhavsområdet och Västafrika.

Östra Mellansverige är det viktigaste området för arten, tillsammans med Värmland och Västergötland. Inom detta område återfanns vid riksinventeringen 1979 ungefär 80 % av den svenska populationen. Även i Skåne hade den bruna kärrhöken en god stam samt att den var representerad på sydsvenska höglandet och på Öland. Längs norrlandskusten häckade även ett fåtal par. Efter denna inventering har arten ökat främst inom kärnområdena. 1995 hade den

nyetablerat sig t.ex. i Bohuslän och Halland med 14 par. I Småland ökade populationen från 8 till 68 par, Norrlandsparen ökade från 8 till 75 och i Dalsland var ökning från 2 till 15 par. Vid 1995 års riksinventering uppgick stammen till mer än 1400 par, vilket är nära nog en tredubbling sedan 1975.

Bruna kärrhökshannen har gråblå vingundersidor och stjärt, mörkbrun rygg och vingtäckare samt svarta vingpetsar och är i övrigt kastanjebrun med ljusare huvud. Honan är mörkt chokladbrun med ljust gräddfärgade partier på huvud och vingarnas framkant. Ungfågeln liknar honan förutom att den ljusa teckningen på vingens framkant oftast saknas, dessutom är teckningen på huvudet brungul alternativt saknas helt. Kroppen tycks hänga mellan vingarna, tack vare att vingarna hålls tydligt V-ställda. Gustav Kolthoff beskriver 1894 "brunhökens" jakt så här. "Liksom de öfriga Kärrhökarna kan han dock ej fånga fåglar i flykten. Timme efter timme ser man honom helt sakta, på knappt en meters höjd öfver marken, sväfva fram och åter. När han jagar öfver en äng, tar han vanligen fältet helt systematiskt med sig." Boet placeras gärna i vass, gärna med närhet till en vide eller sälgbuske.

Oftast väljer brunhöken att häcka i slättsjöarnas täta partier av fjolårsvass. Där är den en karaktärsfågel. Den kan även etablera sig på små isolerade mossar och kärr om bara närbelägna jaktmarker är goda. Även odlade områden har börjat attrahera arten, förmodligen på grund av populationsökningen.

Hannen bygger sig gärna en plattform i det egentliga boets närhet, ett s.k. hannäste. Honan ruvar de 4-5 vita äggen i 31-35 dygn, och ungar blir flygga efter ytterligare ca 55 dygn. Brun kärrhöken är en mycket vanlig syn över Mälarsejerna och mader där den på låg höjd jagar i ett elegant men tämligen makligt tempo. Den häckar på öarna med uppemot tiotalet par och rapporteras från alla våra kända våtmarkslokaler och är mycket lätt att få se från tidig vår till sen höst. Under 1990-talet ringmärktes 69 ungar av brun kärrhök på öarna av K-E Fridzén och Bengt Jansson varav ett återfynd hittills

gjorts. Om detta arbete kan du läsa mer i *Fåglar på Mälarsejerna* 2004.

Blå kärrhök – *Circus c cyaneus*

Blå kärrhök eller i dagligt tal blåhök förekommer i tre raser cirkumpolärt över norra halvklotet samt i Sydamerika utefter Anderna och på slättområdena längst i söder. Gränsen för det mera sammanhängande Europeiska utbredningsområdet går i norra Skandinavien. Arten är mycket sällsynt eller saknas i södra och sydöstra Europa. Endast i nordligaste Spanien, Frankrike och norra Storbritannien existerar den i några större bestånd. Fåglar som häckar i norra Europa flyttar i regel till mellersta Europa och Medelhavsområdet. Endast ett mindre antal passerar Medelhavet och övervintrar i Nordafrika.

Den blå kärrhöken är i Sverige framförallt en norrländsk art med tyngdpunkten förlagd till de myrrika inre delarna av skogslandet i Norrbotten, Västerbotten och Lappland. Tillfälliga häckningar har under 1970-talet förekommit i Närke och på Öland. Arten har dessutom häckat i anslutning till Hornborgasjön ända sedan 1933 med minst 2 par. Under 1980-talet var denna population uppe i 6-8 par. Dock försvann arten från Hornborgasjön under 1990-talet då sjön restaurerades med vattenhöjning och omfattande röjningsarbeten. Dessutom har en nedgång främst i Norrbottens kustland märkts under samma period, förmodligen beroende på minskad smågnagartillgång. Trots att blå kärrhöken är en av våra mer okända häckfåglar beräknas det inhemska beståndet till minst 850 par. Denna uppskattning är dock mycket osäker. Traditionellt anses blåhöken vara knuten till norrländska myr- eller hedmarker. Detta har dock delvis reviderats, då man i en studie under 1940-talet även funnit den etablerad i det skogsdominerade norrländska inlandet, där den ofta har etablerat revir i dalsänkor med igenväxta kärr, kraftledningsgator och större hyggen. Vid ankomsten till reviren jagar den blå kärrhöken gärna sork längs vattendrag och diken, där snön smälter undan tidigt. Även under den period då ungar är små dominerar sorkjakten men nu över öppna marker. Senare ökas inslaget av fågel

Foto Michael Bergman

Blå kärnhökhanne

i kosten och blåhöken jagar då gärna i skogsmark där den kan överraska sina byten. I Sydsvetige är valet av häckningsbiotop rätt lika bruna kärnhökens, alltså i vassar eller i fuktiga buskbevuxna ängsmarker gärna med tät högrötsvegetation.

Blåhökhanne är ljus blågrå med svarta vingpetsar och har liksom honan och ungfågeln vit övergump. Honan och ungfågeln är brunfärgade ovan, under brunstreckade på ljusare botten, med bandade vingpennor och stjært. Ungfågeln skiljer sig från honan på mer rostbrun teckning på bröst och undre täckare, dessutom är iris brun och inte gul som hos de vuxna fåglarna. I 1800-talslitteraturen beskrivs arten något otympligt som "Kärnhök med halskrage" syftande på honan. Sven Nilsson skriver "På afstånd kan man lätt taga den gamle hannen för en fiskmåse; ty både flygt, färg och storlek äro temeligen lika". Om honorna skrev han "Hufvudet omgifvet af ett slags halskrage, hvarigenom de närma sig Ugglorna". Den flyger liksom sin bruna släkting med V-ställda vingar i glidflykt, men ger ett nättare intryck. Flykten är dock inte lika lätt och tärnlik som hos ängs- och stäpphökarna. Till skillnad från de övriga kärnhökarna kan vi även vintertid njuta av blåhöken i mellansvenska och sydsvenska slättbygder och de som flyttar längst ger sig i regel inte av längre än ner till Medelhavet.

Boet läggs på marken där honan ruvar de

4–5 ganska runda vita äggen i 29–37 dygn, efter ytterligare en dryg månad är ungarna flygga. Varje år ser vi blåhökar som passerar Mälarsöarna antingen på vår- eller höststräcket ofta båda, men med tyngdpunkt på höstrapporter. Mestadels har honfärgade ungfåglar rapporterats men en och annan hane har smugit sig in i statistiken. Upptäckterna är ganska jämnt spridda över öarna med undantag för Adelsö där ingen rapport om arten verkar föreligga.

Ängshök – *Circus pygargus*

Ängshöken häckar i Europa och ända bort till områdena kring Jenisej i Centralasien. Den föredrar stäpp, hed samt även jordbruksområden. Större sammanhängande bestånd förekommer i Spanien, Portugal och Frankrike (ca 7 000 par) men även i Baltikum och Ukraina och österut. Enbart i europeiska Ryssland räknar man med att ungefär 25000 par häckar. I resterande Europa upp till sydligaste Finland förekommer arten sällsynt. Svenska fåglar är tropikflyttare med återfynd från både Nigeria och Sudan.

Förutom sitt starka fäste på Öland, där närmare 70 % häckar, har ängshöken även fått fäste i flera mellansvenska landskap bl.a. Skåne, Småland, Västergötland samt Västmanland och Uppland. I ovan nämnda områden har under ett och samma år som mest 25 häckningar konstaterats under en period från 1990 till 1996.

Foto Michael Bergman

Ängshökshanne

Stäpphöksbanne

På kontinenten häckar arten företrädesvis i anslutning till åkermark. I sådan miljö häckar exempelvis 90 % av de spanska paren. Ett krav som alltid måste uppfyllas är att boet kan placeras insynsskyddat. I Mellansverige häckar arten främst i småskalig jordbruksbygd med gott om öppna våtmarker med låg växtlighet. På Öland ligger reviren i tokmarker eller i agmyrar, medan den i Skåne söker sig till igenväxta sänkta småsjöar eller kärr.

Ängshöken, som förr kallades mindre kärrhök, skiljer sig i hannens dräkt från blåhöken genom sina svarta vingband, två under vingen och ett på översidan strax bakom täckarna. Även från stäpphöken skiljer han ut sig genom dessa band men även vingpetsarna är betydligt mer svärtade hos ängshöken än hos släktingen. Man skiljer även ängshökshonan från de båda närbesläktade hökarna genom detta tydligt svarta band alldeles utanför övre täckarna. Dessutom är undre täckarna mörkt tvärsbandade på i övrigt ljus botten vilket är arteget. Ytterligare en ledtråd får man genom att vingens undersida inte mörknar in mot kroppen såsom den gör hos främst stäpphöken men även hos blåhöken. Juvenil fågel är nästan enhetligt brunröd under på både kropp och täckare och med samtliga vingpennor mörka i spetsarna. Ungfågeln skiljer sig dessutom från den snarlika unga stäpphöken genom att den saknar den mörka halsboa och gulvita krage som denna har. Både hane och hona samt

ungfågeln har betydligt smalare och längre vingar än den blå kärrhöken och flykten är lätt och elegant påminnande om en större tärnas.

Kullen omfattar i regel 4–5 runda vita ägg, som ruvas av honan i en knapp månad. Ungarna är flygga efter ytterligare 28–30 dygn. Ängshöken har rapporterats ett tiotal gånger från öarna sedan 1988 då två rapporter, med förmodligen samma hane, kom in dels från Svartsjövikens och två dagar senare från Menhammarsvikens. Förutom dessa lokaler finns flera rapporter från Lovön. Under 2000 kom det in fyra rapporter, två i maj och en vardera i juli och september. Under 2002, 2003 och 2004 kom det in en rapport per år. Dessa tre var alla majfynd.

Stäpphök - *Circus macrourus*

Förr kallades stäpphöken den bleka kärrhöken. Dess utbredningsområde sträcker sig från Svarta havet i väster till Mongoliet i öster, där den både häckar och jagar främst fåglar, smågnagare, reptiler och större insekter på dom stora grässlätterna. Stäpphöken flyttar ensam eller tillsammans med artfränder i små flockar till tropiska Afrika och Indien, där arten på sina håll kan samlas i betydande antal.

Hanen skiljs från ängshökshonan på att den saknar svarta vingband och dessutom är det svarta på vingpetsarna begränsat till några få handpennor och bildar endast en relativt smal kil. Honan skiljer sig från ängshökshonan på att armpennornas ljusa grundfärg mörknar in mot kroppen och hon har en mer jämnbrun ovalsida på vingen. Den juvenila fågeln kan lättast skiljas ut från den unga ängshöken på det ljusa halsband som lyser mot den mörka halssidan, dessutom är de inre handpennorna ljusare i topparna. Även stäpphöken, liksom ängshöken, skiljer sig från den blå kärrhöken genom en betydligt lättare flykt samt smalare och längre vingar. Boet som läggs på marken i hög vegetation innehåller 4–5 ägg och ruvningstid och tid till flygga ungar påminner om ängshökens. Någon observation av Stäpphök har oss veterligen inte rapporterats från Mälarsjöarna.

Information till artikeln har hämtats företrädesvis från Svensk fågelatlas.